

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 171 (2019) 23 noyabr 2019-cu il

Bu günlərdə Şəkiddə şəhər-daxili nəqliyyatda tanışlardan bir nəfərle- halvaçı Rasim ilə rastlaşdıq. Görüşüb hal- əhval tutduq. Amma halvaçı Rasimin əhvalındakı pərişanlıq mənə narahət etdi. Həmişəki güclər sifətində indi kəndər, məyusluq var idi. Mən onun üzünə bir daha diqqətlə baxıb, şübhələrimi dəqiqləşdirib yenidən sual verdim. Rasim mənim gözüme çox

dilini də öyrənmişdi. Onun atası Hacı Məmmədəmin kişi ipək tacirliyi edirdi. O, çox varlı, imkanlı həm də ziyalı bir insan idi. Məmmədəmin kişi dünyasını dəyişəndə evində qalan ağızına qədər qızılla dolu sandıqdakı var-dövləti, qızıl pulları Salman Mümtaz ancaq xeyirxah işlərə sərf etmişdi. O, Simali Qafqazdan Ərəb ölkələrinə qədər və uzaq Şərqdən Avropaya qədər gəzib evlərdən, məscid və

4 nömrəli tam orta məktəbin qarşısına çatanda Vaqif Aslan divara vurulan barelyefi göstərərək dedi.

- Bax o mənim dostum, böyük ziyalı, akademik Yaşar Qarayevə aiddir.

Biz məktəbin divarına vurulan həmin lövhənin qarşısında dayandıq. Vaqif Aslan Yaşar Qarayevi xatırladı və onun haqqında maraqlı bir epizod danışdı. Bu vaxt yaxınlıqdakı mə-

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN
İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDU

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT
DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ DƏRC OLUNUR

-Vaqif müəllim, siz bir məlumat verin, biz də bilək ki, Salman Mümtaz kim olub.

Vaqif Aslan bir qədər düşüncəli, fikrini cəmləşdirdi və ağır-ağır danışmağa başladı.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Təbriz, Naxçıvan, Şirvan, Gəncə imzaları ilə yanaşı Şəki imzası da vardır. Şəki imzası içərisində Mirzə Fətəli Axundzadə, Rəşidbəy Əfəndiyev, Səbit Rəhman, Bəxtiyar Vahabza-

mış, Əfqanıstan və Pakistanda da istifadə edilən urdu dilini də dərindən mənimsəmişdir. O, ticarətlə məşğul olsa da, klassik Şərq ədəbiyyatını toplayıb nəşr etməyə qarşısı fədakar bir maraq göstərmiş, Zaqafqaziyanın ictimai-mədəni həyatı və dövrü mətbuatı ilə sıx əlaqə saxlamışdır. Çox təəssüflər olsun ki, Salman Mümtazın tərcümeyi - halı ilə bağlı olan tarixlər bəzi hallarda həm məhdud, həm də

Salman Mümtaz haqqında düşüncələr

narahət görünürsən, sənə nə olub? O dedi ki, bir neçə gün qabaq Gəncəli məhəlləsində yanan ev bizim evimizdir. Bəs xəbərin yoxdur? Dedim orda ev yanmadığından xəbərim var. Amma həmin evin sizin olduğunu bilmirdim. Allah köməyiniz olsun! Bəs indi nə edirsiniz? Rasim cavabında dedi ki, şəhər icra hakimiyyətinə gəlib baxıblar, gözləyirik, görək, nə yardım edirlər. Öz imkanımıza qalsa, yenidən ev tikməyə gücümüz çatmır. Əlimiz işdə olsa da, ailənin gündəlik tələbatını güclə çatdırırıq.

Mən yenə soruşdum. Dövlətdən nə yardım gözləyirsiniz ki? Halvaçı Rasim dedi.

-Bilirsən, həmin yanan ev ədəbiyyatşünas Salman Mümtazın dünyaya göz açdığı atababa evidir. Biz həmin evi 1980-ci ildə almışıq və sonradan bilməmiş ki, bu ev tarixi bir evdir.

Növbəti dayanacaqda Rasim mənimlə salamatlaşdıq avtobusdan düşüb getdi. Salman Mümtaz haqqında bildiklərim mənim yaddaşımda açıldı. İlk növbədə şəxsi arxivimdə saxladığım babam Məmmədətağın bəyinin Salman Mümtazla olan foto şəklini yadıma düşdü. Sonra nənəmin Salman Mümtaz haqqında söhbətlərini xatırladım. Nənəm Şəki xanlarının nəslindən olan, Şəkinin tarixi haqqında ən dürüst məlumatlar yazan Kərim Ağa Fatehin nəvəsi idi. Nənəm Şəkinin elitar şəxsiyyətləri, o cümlədən Salman Mümtazla babamın dostluq münasibətləri haqqında bizə həvəslə danışardı. Nənəmin dediyinə görə Salman Mümtaz ərəb, fars, türk, rus dillərini yaxşı bilirdi. O vaxtlar elita üçün bilməsi vacib sayılan fransız dilində də danışardı. Bizə qonaq gələndə mənimlə fransız dilində salamatlaşdıq, hal-əhval tutardı. Orta Asiyada-Aşqabadda təhsil alanda urdu

mədrəsələrdə, bazarlardan, kitab mağazalarından minlərlə tarixi, orijinal əl yazmaları və kitablar alıb Azərbaycanda böyük bir fond yaradıb. Salman Mümtaz bu sahədə Azərbaycanın tarixində görünməyən fədakarlıq edib. Daha sonra xatırladım ki, Salman Mümtaz 1884-cü il may ayının 20-sində Şəkiddə dünyaya göz açıb. O, Azərbaycanın bir çox böyük ziyalıları kimi Sovet dövrünün represiya qurbanlarından biri olub. Salman Mümtaz həm də cəsur, əqidəli, qeyrətli bir kişi kimi tarixə düşüb. O, təxminən dörd il Azərbaycanda və sonra Sibirde işgencələrə məruz qalsa da, ona edilən bütün ittihamları qəbul edib və heç kimə şər, böhtan atmayıb. Təxminən Salman Mümtazın anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə „Ədəbiyyat və İncəsənət“, qəzetində bir yazı oxumuşdum. Həmin yazının başlığı belə idi „Mətinliyi ilə Stalinə üstün gələn kişi,“! Bəli, Şəkili Salman Mümtaz belə qeyrətli kişi olub...!

Həmin gün axşam yaxın mən böyük şair, əziz dostum Vaqif Aslanla görüşüb söhbət edəndə Salman Mümtazın atasının yanına xəbərini ona dedim. Şair çox pərişan oldu və mənə dedi.

- Təxminən 12-13 il qabaq Şəki mədəniyyət və turizm idarəsinin müdiri mənə zəng etmişdi və sual etdi ki, Vaqif müəllim, Salman Mümtazın Şəkiddə ev muzeyi haradadır? Bu sual mənə maraqlı göründü. Cavabında dedim ki, əgər Şəkiddə Salman Mümtazın ev muzeyi varsa oradakı işçilərə əmək haqqını siz verməlisiniz və həmin muzeyin yerini də siz bilməlisiniz. Mən bildirdim ki, Şəkiddə belə bir muzey yoxdur və olmaması məni bu gün də narahət edir. Gəl gedək həmin evi ziyarət edək. Görək vəziyyət necədir. Biz birlikdə Gəncəli məhəlləsinə getdik. Şəki şəhər

Bu tarixi bir şəkildir. Bu şəkil təsdiq edir ki, Salman Mümtaz 1910-cu ildə Aşqabaddan Azərbaycana- Şəkiyə gəlib 1919-cu ilə qədər Şəkiddə yaşayıb və yerli ziyalılarla səmimi dostluq münasibəti olub. Foto 1917-ci ildə Şəki xan sarayının qarşısında keçilib. Şəkiddə orta sırada oturanlar sağdan birinci Müsavat partiyasının Azərbaycanda yaradıcılarından biri Hacı Bala bəy, ikinci Cumhuriyyət illərində Şəkinin parlament deputatı Abdulla bəy Əfəndiyev, üçüncü Salman Mümtaz, dördüncü həmin illərdə Şəkinin qubernatoru, beşinci Məmmədətağın bəy Nağıbəyov, altıncı yazıcı- publisist Rəşid bəy Əfəndiyev. (Qubernatordan başqa şəkildə görünənlərin hamısı Şəki sakinləridir.)

təbli və orta yaşlı cavanlar bizi əhatəyə aldılar. Şairin şirin söhbəti onları maraqlandırmışdı. Şair Vaqif Aslan Yaşar Qarayev haqqında söhbətini yekunlaşdırıb soruşdu ki, ay cavanlar, biz indi gəlmişik Salman Mümtazın evini ziyarət etməyə. Həmin evi bizə göstərə bilərsinizmi. Cavanlar təəcüblə biri- birinin üzünə baxıb dedilər.

Salman Mümtaz kimdir?

Onların bu sualı bizi xeyli pərişan etdi. Vaqif Aslan bir də soruşdu. Ay cavanlar, Salman Mümtaz Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında əvəzsiz xidmətləri olan bir şəxsiyyətdir, orta məktəbdə onun haqqında məlumat almamısınız?

Yenə cavab verdilər ki, xeyr, onun haqqında heç bir məlumatımız yoxdur. Onların bu cavabı bizi də, cavanların özlərini də məyus etdi. Onlardan biri dedi.

də, Azərbaycan Emlər Akademiyasının müxbir üzvləri Əziz Dəmirçizadə, Yaşar Qarayev və başqalarının imzaları kimi bütün zamanlardan görünən daha bir imza da vardır ki, o, Şəkinin Gəncəli məhəlləsində dünyaya göz açan görkəmli tədqiqatçı-ədəbiyyatşünas, bibliofil Salman Mümtazın imzasıdır. O, dörd yaşında ikən atası vəfat etmişdir. Bundan sonra Salman Mümtaz Aşqabad şəhərində, bir müddət dayısının himayəsində yaşamış, ibtidai təhsilini də orada-Xalxallı Mirzə Əsədullanın məktəbində almışdır. O, müntəzəm təhsil ala bilməyə istedadı, hafizəsi və mütaliəsi, eyni zamanda ədəbiyyata olan sonsuz həvəsi sayəsində kamil ədəbiyyatşünas kimi yetişmişdir. Müəllimi Mirzə Əsədulladan ərəb və fars dillərini mükəmməl öyrənmiş, üstəlik Hindistanda geniş yayıl-

qeyri-dəqiqdir. Belə ki, "XX əsr Azərbaycan yazıçıları" kitabında Salman Mümtazın "Molla Nəsrəddin" jurnalının Türkcüstan, Ural və Sibir müvəkkili olduğu, „Gülgü“, -satirik məcmuəsinin yayılmasına çalışması göstərilir. Orada yaxın tarix kimi 1905-ci il əsas götürülür. Məlum məsələdir ki, yayım mətbu orqanın nəşridən sonra həyata keçirilə bilər. "Molla Nəsrəddin" in nəşri isə 7 aprel 1906-cı ilə təsadüf edir. Görünür ki, Salman Mümtazın Mirzə Cəlil ilə əməkdaşlığı 1906-cı ildən bir qədər əvvəllərə gedib çıxır və adı gedən jurnalın yayımı isə ilk nömrədən sonra başlayır. Salman Mümtazın Azərbaycan mətbuatı ilə yaxınlığı "Molla Nəsrəddin"dən başlanıb, 1908-1909-cu illərdə digər mətbu orqanlarında davam edir. "Zənbur", "Kəlbiyyət", "Tuti", "Qardaş köməyi" jurnallarında "Günəş", "Səda", "Tərəqqi", "İqbal", "Yeni İqbal", "Açıq söz" qəzetlərində 1908-1909-cu illərdən onun satirik şeirləri və mənzum felyetonları dərc edilməyə başlayır. "Molla Nəsrəddin" dən başlanan və bakıda nəşr edilən mətbu orqanlarla yaxınlığı onun 1910-cu ildə Aşqabaddan Azərbaycana köçüb gəlməsinə səbəb olur.

O, həmin illərdə daha çox Şəkiddə yaşayıb. Bundan sonra onun klassik ədəbi irsi toplamaq, nəşr və tədqiq etmək imkanları yaranır. Elə buradaca qeyd edim ki, filologiya elmləri namizədi Rasim Tağıyev Salman Mümtazın 1918-ci ildən Bakıda yaşadığını göstərir. "XX əsr Azərbaycan yazıçıları" kitabında isə S.Mümtazın 1910-cu ildə Aşqabaddan Azərbaycana köçdüyü göstərilir.

(ardı növbəti sayımızda)

Çingiz Ənvəroğlu.
Şəki

ƏDALƏT •

23 noyabr 2019-cu il